NIET UIT HET NIETS

BEN VAN MELICK
RUBY TUESDAY LEZING
SCHUNCK* 22 MEI 2012

Charles Mingus. *Los Mariachos* (uit:Tijuana Moods) BMG Blue Bird First editions / Slide-show: selectie uit Collectie Heerlen (samenstelling Virginia Hameleers)

Heerlen: *'een geval van pathologische geestdrift: stad van de toekomst waar kunst en cultuur teruggebracht zijn tot viering, de celebratie van de homo ludens, een speciaal soort, die met zijn hoofd in de wolken en de voeten in het virtuele mijnstof'*

Verkeerde been
Dames en heren, prijst u gelukkig dat het meubilair in deze zaal vervangen is en u nu een aangename zit heeft, want dit wordt een lange, soms wat ingewikkelde lezing. Ik ga een weg inslaan en weer afslaan, zijwegen bewandelen; en ik kan u nu wel al zeggen dat ik ergens in de wirwar van straten en paden vastloop, nog net niet vertwijfeld om hulp roep en me uiteindelijk toch verlies. Daarmee krijgt de lezing een wat ander karakter dan u misschien op grond van aankondigingen verwacht. Dat doctorandus moet u maar zien als een geintje.

Die ondertitel, dat *geval van pathologische geestdrift...* dat was de opwelling die me leidde tot een eerste opzet. Ik wilde een beschrijving en analyse geven van hoe de plaatselijke *captains of culture* de zogenaamde Culturele Lente uitvinden en vormgeven, en daarin wilde ik aantonen dat hun kijk wat de historie betreft redelijk eenzijdig is, en ik wilde ten minste een correctie aanbrengen: waar ik een lijn zie die Heerlen definieert als stad in modernistische traditie, zien zij een grabbelton van activiteiten, ervaren zij de stad als speeltuin van creatievelingen, aangejaagd door één, twee, drie catalysatoren, een stad vol actievelingen die allemaal hun eigen kant opspringen, met aan die kanten een uiterst tevreden overheid, ook over zichzelf.

Maar gaandeweg de voorbereiding kwam ik op een ander spoor. Ik ging mijzelf bevragen: vanwaar toch mijn wrevelige houding ten opzichte van dit zo enthousiast beleden evangelie van de spelende mens in barre tijden. En zo verzeilde ik in een verkenning, analyse is een groot woord, van mijn complexe relatie met kunst en cultuur, in de stoute verwachting, al schrijvend, iets meer te gaan begrijpen van de quintessens in dat ingewikkelde *hexagoon* - dat is gewoon een zeshoek - van kunst-cultuur-individu-maatschappij, ideaal en praktijk.

Niet kregelig worden alstublieft. Ik kom tot conclusies en *Spelend Heerlen* blijft het uitgangspunt, alleen de uitkomst staat niet meer vast. En al doende is mijn verhaal, tot mijn verrassing, een opvallende parallellie gaan vertonen met *actuele kunst*. Ook daar speelt namelijk de vraag naar waar het om gaat, of het resultaat, het object, cruciaal is, of het proces, de gedachtegang, het verhaal erover? Daarmee is deze lezing nog geen kunst – daarvoor mis ik de verbeelding -, maar u zou er wel een poging tot authenticiteit in kunnen zien – in deze fragmentarische hybride van ervaring en gedachtespinsel die demonstreert hoe een 65-jarige – ik had me ooit voorgenomen het volgende woord nooit te gebruiken – hoe een *babyboomer* de actuele tijd die noodzakelijkerwijs een verleden kent, de cultuur die wezenlijk deel van zijn wereld is, en zijn stad die zijn biotoop is, hoe een 65-jarige die kent, ziet, en probeert te begrijpen.

Collectie Heerlen

Okay. Let's face het kroonjuweel van deze Heerlense Lente de expositie over de *Collectie Heerlen*. U zag/ u ziet een keur uit *De Collectie Heerlen* als lichtbeeld de revue passeren En laat ik maar meteen met de deur in huis vallen: een kostelijker selectie, even prachtlievende als verontrustende verzameling schilderkunst, zo dicht op de huid van de tijd, is nauwelijks uit enig ander museum uit de extended regio samen te stellen. De collectie is een overtuigend bewijs van de esthetische kracht van moderniteit, van nieuwe schoonheid; èn ze demonstreert het eigen karakter daarvan waarin engagement, experiment en spel strijden om voorrang.

Even wat dingen op een rij. Kreetgewijs.

Eenzijdig samengesteld, die collectie?

Ja, gelukkig wel! Het is een keuze, een beredeneerde keuze; lees de boeken en catalogi. Het is een *act*! Absoluut overtuigend. Maar ik zou wel eens alles willen zien: zelf willen oordelen!

Verantwoord?

Ja, er is gewoekerd, met minimale financiële mogelijkheden is uitgekiend aangeschaft.

Overheidsgeld? Heeft de gemeenschap er wat aan?

Ja, voor haar is verzameld; de collectie hangt voor een deel in de openbare ruimte; en is al meermalen tentoon- en te boek gesteld; en nu gratis te zien voor iedere inwoner van Heerlen.

Kritiek?

In bepaalde periodes wat weinig belangstelling voor lokale kunstenaars; en in deze selectie misschien wat veel aandacht voor de sterren.

Voor de elite?

Ja, inderdaad voor uitverkorenen, ingewijden, goed opgevoeden en redelijk ontwikkelden. Insiders, en hun volgelingen. Benieuwd of de burgers acte de presence gaan geven in deze nieuwe presentatie, die enerzijds typisch is voor het nieuwe Heerlen: zoek het publiek, please them, communicatie, communicatie, en anderzijds fnuikend voor alles waar de moderne kunstenaar voor staat, beter gezegd, wat mij betreft voor moet staan: als je al tapijt uitlegt naar de kunst – om welke reden dan ook – doe het dan van *eierschalen*!

Troostend en hoopgevend?
Ja, de scheppingskracht van de kunstenaar verzoent de *flaneur* met zijn existentiële leed; voor even, dat spreekt.
Zinnenstrelend? Ja, want schoonheid, bekraste, aangetaste schoonheid, spat er overweldigend vanaf. Je ziet zelden iets zo *moois*.
De strijdbare mens?
Ja, we zijn getuige van de gebroken maar strijdbare mens, die zich steeds opnieuw uitvindt.
De spelende mens?
Gevaarlijke term, ik kom hier op terug; maar het is spel en schilderkunstig experiment wat de klok slaat.
En modern?
Driewerf. Deze Collectie heeft in zich alles wat kunst in de 20ste eeuw typisch, nieuw, opwindend maakt. Ze is altijd meer dan je ziet. Ze is nooit alleen afbeelding van de werkelijkheid. Ze betracht het onmogelijke, ze veruitwendigt denken en ze vertoont zelfbewust de sporen van het maak- en denkproces...
Trots?
Zeker, als Heerlenaar. Heerlen ondernemende stad, moderne stad, een aantal tietallen jaren een dip – nou ja! C*reatief en spannend*, zo sprak de wethouder.
Respect?
Ja, voor de onderscheidende ogen, de gelukkige handen van Pieter Defesche en zijn opvolgers die een stad gezicht gaven met hun keuzes.
Conclusie
Op dit speelterrein van de museale hedendaagse kunst, afdeling schilderijen, was het altijd al lente in deze stad.
Je loopt er in rond, je kijkt, je bladert in de boeken en catalogi en er gebeurt wat: je ondergaat de magie van creatie, het leven krijgt zin en je gelooft weer in de potentie van de mens; je mijmert en geeft je over aan de helende kracht van de kunst.
Things of beauty, joy forever.

Hoewel..., ofschoon...
Voor wie? Dat geldt voor wie zich mee laat slepen, voor wie meedeint op de cadens van wie het verhaal vertelt.
De voorwaarde voor die magische belevenis is: snel kijken, impressies verzamelen, sfeer ondergaan, bladeren, je door de tentoonstellingsexperts laat leiden, googelen, erdoorheen fladderen – ervan *genieten*, zo heet dat tegenwoordig. Dus niet te lang erbij stilstaan, je laten verleiden, manipuleren, inpakken. Wow...

Projectie schilderij Lucebert uit de collectie.
Stop... Deze zit niet in de Kelder Collectie.
Geen geklets meer, even geen introduceer, geen gegids en receptiegossip, en geen klantenpleasing.
Kijk eens goed en denk eens na over wat je ziet – ik zeg het tegen mijzelf!
Waar hebben we het over?

Moderne kunst
De Collectie Heerlen is een verzameling van eigentijdse kunst. Moderne kunst heette dat vroeger. Dat staat voor modernistische kunst. Hier voornamelijk schilderkunst. Ik probeer wat duidelijker voor mijzelf te krijgen, wat dat betekent.

Ik zeg (het anderen na). Moderne kunst betreft alle kunsten, niet alleen de beeldende kunst. Moderne kunst is gebaseerd op geëngageerd denken, ze ontstaat vanuit een kritische houding; ze vindt haar fundamenten in de historische avant-garde en haar voorlopers. Die fundering is in essentie anti-autoritair, de houding is anti-establishment - het establishment is maker en instandhouder van een 'foute' wereld, een 'foute' kunst -. In moderne kunst is denken aan doen gekoppeld, aan consequentie, aan actie; en als vanzelfsprekend verbonden aan historische en maatschappelijk werkelijkheid. Vorm en inhoud zijn, theoretisch althans, onscheidbaar op elkaar betrokken. Deze kunst is multidisciplinair en voortdurend in discussie met andere kunst. Ze is *zelfreflexief*: ze gaat ook over de vraag wat kunst is, of kan zijn. Maar pas op, geen sprake van strak-ideologisch denken, want de moderne kunst neemt 1000 en 1 vormen aan en manifesteert zich in de historie van de 20ste eeuw op zeer verschillende manieren: dada, expressionisme, constructivisme, cobra, fluxus, situationisme, concept, Sixties ('68, provo), kraakkunst etc. Raddraaiers van de creativiteit zijn deze kunstenaars. Haar kern, de boodschap, is vaak gelegitimeerd door moderne denkers, theoretici, schrijvers. Ze is even bloedserieus, ook waar ze hilarisch werkt, als ludiek. *Spel* is het constructieve element, vaak in combinatie met relativering of zelf-relativering (dubbele bodems te pas en te onpas). En steeds, hoewel dat vaak anders lijkt, is de moderne kunst in *communicatie* met de bezoeker, ook door die op het verkeerde been te zetten, te beledigen of hem als participant te zien.
En, belangrijk, moderne kunst is complex, en daardoor is ze er vooral voor ingewijden, intellectuelen, elite. Moet daar straks uitvoerig op ingaan.

Moderne kunst, 20ste eeuwse kunst is een composiet, een mycelium van verzet, spel en denken. Zo wordt ze beschreven, zo zie ik haar: in essentie.
Laat ik een typisch spoor uit dit mycelium halen om eens nader te bekijken. (We blijven in Heerlen.)

ik tracht op poëtische wijze
dat wil zeggen
eenvouds verlichte waters
de ruimte van het volledig leven
tot uitdrukking te brengen

ware ik geen mens geweest
gelijk aan menigte mensen
maar ware ik die ik was
de stenen of vloeibare engel
geboorte en ontbinding hadden mij niet aangeraakt
de weg van verlatenheid naar gemeenschap
de stenen stenen dieren dieren vogels vogels weg
zou niet zo bevuild zijn
als dat nu te zien is aan mijn gedichten
die momentopnamen zijn van die weg

in deze tijd heeft wat men altijd noemde
schoonheid schoonheid haar gezicht verbrand
zij troost niet meer de mensen
zij troost de larven de reptielen de ratten
maar de mens verschrikt zij
en treft hem met het besef
een broodkruimel te zijn op de rok van het universum

niet meer alleen het kwade
de doodsteek maakt ons opstandig of deemoedig
maar ook het goede
de omarming laat ons wanhopig aan de ruimte
morrelen

ik heb daarom de taal
in haar schoonheid opgezocht
hoorde daar dat zij niet meer menselijks had
dan de spraakgebreken van de schaduw
dan die van het oorverdovend zonlicht

Herkent u dit? Deze explosie van verzet en schoonheid! Van idealisme en praktijk!
Dit titelloze gedicht is van de hand van een van de kunstenaars die in de Collectie vertegenwoordigd is – met 2 schilderijen en een aantal litho's. Voor mij, heel persoonlijk, is hij misschien wel het grootste talent, in ieder geval het grootste hart, het kloekste verstand, dubbelbegaafd: schilder, tekenaar en dichter: Lubertus Swaanswijk, bekend onder de

kunstenaarsnaam Lucebert (Lichtkoning), en de geuzennaam Keizer der Vijftigers. Dichter/ schilder die begin '50 door Galerie Zuid in het Heerlense geïntroduceerd werd en die in het Stadhuis exposeerde en voorlas en decennia later in de hal van het ABP groot uitpakte.

in deze tijd heeft wat men altijd noemde
schoonheid schoonheid haar gezicht verbrand

Herkent u dit? Die vraag was retorisch. Ik bedoelde het volgende.
Ervaart u dit gedicht, dit statement van de dichter Lucebert, als een maanteken voor de kunst dat aan actualiteit niets heeft ingeboet? Als een adequate verbeelding van de maatschappelijke en cultuur-historische realiteit waarin wij leven? Is dit de graadmeter voor wat kunst intrinsiek waard is? Wordt hier de kunst onontkoombaar ter verantwoording geroepen en is dit de ontmaskering van de medeplichtigheid van de kunst aan de horror? Is dit de adequate verwoording van de onmogelijkheid van de kunst de perfectie, het eeuwige, het schone, goede, te verbeelden, gezien de beperkte vermogens van de mens en de wrede werkelijkheid waarin hij zich moet bewijzen. Representeert dit gedicht wat de inzet van de kunstenaar zou moeten zijn, wat de relevantie van kunst is?
Met andere woorden staat dit gedicht voor het fiasco en, omdat het er is, de glorie van de moderne, actuele kunst?

Of... ervaart u dit gedicht uit 1952, uit Luceberts debuutbundel *apocriefl de analfabetische naam,* als een anachronisme: als tijdsbepaald en dus historie, voorbij, uit andere tijden, te dicht op WOII/ holocaust.
Andere tijden, want onze, deze tijd heeft de kneveling, het geweld, de onderdrukking, armoede, ongelijkheid overwonnen. Want, wij leven, ondanks alle gebreken, in de meest verlichte, hoopgevende tijd uit de geschiedenis: reductie van ziekte, armoede, analfabetisme, oorlogen. Kijk naar de resultaten van wetenschap en techniek, de resultaten van onderwijs en politiek, de permanente vrede in onze zone, de redelijkheid en *creativiteit* van de gelijkgestemden om ons heen? Een tijd waarin het nieuwe gloort, tenminste als we een beetje meehelpen en erin geloven.
En als we er sterk in geloven dan *cultureelt* en *lentent* deze tijd, dan bruisen we van optimisme, zeker in de culturele sector, of bij wie deze *aanstuurt*.

In dit laatste geval, ik bedoel als dit gedicht voor u een anachronisme is, dan is mijn verhaal boter aan de galg, mijn lezing misschien wel intellectueel infantiel, mijn zorg een bejaardenbekommernis. Geeft u mij in dit geval toch een kans. Denkt u aan het proces, laat u verrassen. Ik weet niets zeker; ik ben, voor even, *artist... in disguise*. (*Elvis in prose*, stond hier aanvankelijk, maar dat ging wat ver!)

Persoonlijk
Toch durf ik het volgende te zeggen.

In mij resoneert *de ruimte van het volledig leven* als het *evangelium* van de schoonheid; en tegelijk als het *Onze Vader* voor het fundamentele onvermogen deze schoonheid te verwezenlijken. Ze is schuldbekentenis en zoenoffer tegelijk: ze treft daarmee het wezen van de kunst, wat het wezen van de mens is.
Kunst is de esthetisering van het onvermogen, van menselijkheid. Een oud adagium, met grote consequenties, want waar de kunst de menselijkheid versluiert, waar ze de illusie wekt **heel** te zijn, voorportaal is van de eeuwigheid, maar ook waar ze koopwaar is of ideologie of politiek, is ze besmet.
De *spraakgebreken van de schaduw* daar hebben we het over.

Dit gedicht wordt vaak gelezen als een poëtisch programma voor het dichterschap van Lucebert, het programma van een nieuwe, kritische generatie (Vijftigers/ COBRA), die aansluiting vond bij moderne Europese ontwikkelingen die door WOII die gefrustreerd waren. Het heeft voor mij, sinds mijn 17de (1963/1964, hbs) toen ik het voor het eerst onder ogen kreeg, gefunctioneerd als een blauwdruk van het denken, het denken van de **bewust levende, de kritische mens** die zich ontdaan heeft van de ideologische, religieuze redeneringen of smoezen die het leven een metafysische bestaansgrond geven omdat het anders niet leefbaar zou zijn. Het was en is voor mij een maanteken voor denkexercities waarin de godsdienst hoopt geeft, de kunst beschaafd genoegen en troost, en de wetenschap zekerheid biedt.
Het is het programma voor de kritische mens, niet alleen voor de kunstenaar, die zich bewust is van het inherente tekort, van de c*ondition humaine*, inderdaad een beladen term, maar nieuw verwoord door deze dichter die zich noemt: *het dier met stem* temidden van *oorverdovend zonlicht en de spraakgebreken van de schaduw.*

Het laatste gedicht van de cyclus die opent met *schoonheid schoonheid*, is daar de nietsontziende, bijna akelige verwoording van.

dit is mijn poppenpak
ik kijk gekromd

deze nerveuze leeggepompte mond
waarin de worm zich kronkelt
zich opheft als het doodshoofd
dat iets vergeten heeft en denkt
denkt kijkend op
de poort van de geboorte

geen huis
geen steen

helemaal stem

Dit gedicht is voor mij dè verbeelding van de onmogelijk opgave kunstenaar te zijn, mens te zijn.
En toch. Deze illusieloze schoonheid, deze aangerande schoonheid, is *mooi* en *waar* en *goed* tegelijk: zo leeg en zo vol diepte, zo onvatbaar en zo vol betekenissen. Voor mij is dat de grote kwaliteit van deze kunst: *verneinung* en *bejahung* tegelijk. Het onmogelijk is betracht en waargemaakt, halfweg waargemaakt, moet ik misschien zeggen.

Overacting van de bewonderaar? Retorisch geweld?
Het is Nieuwe Schoonheid! Dus hier geen sprake meer van het klassieke ideaal van harmonie, van het Romantische authenticiteit, van metafysisch uitzicht, sublieme expressie, geen huls voor politiek of ideologie.
Schoonheid? Er blijft niets over dan te constateren dat het gaat om diep inzicht in wat het betekent mens te zijn.

Ik heb dit alles in geleende taal alles bij elkaar gezet, erin resoneert wat ik een levenlang gelezen heb. Er schuilen tegenspraken in: ik realiseer me nu pas, is diep inzicht niet een metafysische variant?
De filosoof Hans-Georg Gadamer formuleert het in 1977 in *Die aktualität des schönen. Kunst als Spiel, Symbol und Fest* als volgt:
Dankzij het schone lukt het op den duur zich de ware wereld opnieuw te herinneren. Dat is de weg van de filosofie.
Veel helderder en complexer dan ik het weergaf: kunst en denken over kunst, en denken over denken zijn in deze quote tot een onlosmakelijke eenheid gesmeed, geschiedenis en actualiteit komen erin samen; en het cement is communicatie.
Maar ik had ook de singer-/songwriter kunnen citeren, de begin jaren ’70 zijn muziek kenschetst als: *to remember the audience that they are human*.

Lucebert, Culturele Lente en schoonheid
Wat heeft deze uitweiding over Lucebert, kunst en schoonheid te maken met De Collectie Heerlen die sprankelt in pracht in de zalen van dit Glaspaleis en in de boeken van Schunck* en wat dat vervolgens met de Culturele Lente in Heerlen? Ik zie de vraag in torentjes boven uw hoofd rijzen.

Ik begon een half uur geleden op ’n hoofdweg, belandde op zijwegen. Ik moet via een omweg terug. Die vraag is namelijk vergelijkbaar met de vraag die bij mij opkwam na eerste lezing van het Manifest Culturele Lente, gemaakt door Bureau Esther Gottschalk (Amsterdam) in opdracht van ‘*de grote spelers*’ in Heerlen, een indrukwekkende analyse en beschrijving van … ja… van wat… van wat cultuur en kunst was en is in Heerlen/Parkstad.

De vraag die het manifest bij mij oproept, luidt: Wat heeft dit Manifest te maken met wat kunst is/ mogelijk kan zijn?
Dat is dus de vraag naar: wat heeft die inventarisatie van een culturele infrastructuur, van culturele activiteiten van de burgers van deze stad te maken met kunst? Een culturele act is toch niet per definitie kunst? Stijn Huijts formuleert in zijn column van vorige week 'zolang kunst en cultuur maar gebroederlijk naast elkaar bestaan, het ene als een verbijzondering van het andere', dan hoeft dat geen probleem te zijn. Ik zie dat juist wel als een probleem. Het rapport definieert niet wat cultuur is, of kunst, maar wat je eruit kunt lezen is het volgende: cultuur betreft de activiteiten van de actief of passief creatieve mens, de mens die zich bedient van wat zijn geest genereert wat niet direct te maken heeft met de dagelijkse arbeid, de strijd om het bestaan. Kunst is naast allerlei andere activiteiten een zinvolle, creatieve vrije tijdsbesteding en ze is een economisch goed, dat bedoelt het manifest.

Het Manifest gaat het niet over inhoudelijke kwesties, dus ook niet over kwaliteit. En bedoel ik niet of de ene kunstuiting beter is/ meer biedt dan de andere: ik bedoel kwaliteit als hoedanigheid. Management gaat daar nooit over, managers willen niets horen over kwaliteit, dat bemoeilijkt het managen. Het gaat wel over landelijke uitstraling, de aantrekkelijkheid van kunst en cultuur voor buitensteedse recreanten. Het draait om vraag en aanbod en daarin staat de cultuurconsument centraal, hoe grijp je die in zijn kraag. Uiteindelijk gaat het rapport over economie: de economie van de vrijetijdsbesteding, van vermaak, verantwoord vermaak. Op niveau!

'Renaissance in Parkstad' kopte NRC Handelsblad.
U heeft waarschijnlijk allen *Dagblad De Limburger* gelezen, het juichende verslag over cultuur in Heerlen/ Parkstad. Statistieken tonen aan dat er een enorme groei is aan cultureel aanbod (festivals, Schunck) en een bovengemiddelde groei van het publiek. Op de ranglijst cultuuraanbod Atlas Nederlandse Gemeenten gaat Heerlen met stip van plaats 29 naar 9.
De commentator van het *Dagblad* wond er geen doekjes om: 'Laten we elkaar niks wijs maken. Cultuur zorgt voor geld. En dan bedoelen we niet alleen rinkelende kassa's bij de theaters en festivals. Samen met een goede infrastructuur, onderwijs en huisvesting zorgt cultuur ervoor dat een regio aantrekkelijk is als vestigingsgebied voor bedrijven en instellingen. De samenstelster van het manifest zegt: De toptechnologieregio Brainport (de driehoek Eindhoven/Leuven/ Aken) heeft *brains* nodig. '*En brains - hoogopgeleide jonge werknemers- zijn makkelijker te verleiden zich in een regio te vestigen als er ook een breed cultureel aanbod voor het grijpen ligt.*' Conclusie: '*De culturele lente staat voor een hoopvol verhaal en verwoordt het fenomeen van een opmerkelijke ontworsteling aan jarenlange achterstand.*' Een zin om lang over te mijmeren.

Ik zou er zo veel over willen zeggen, onder andere dat hier geen speld tussen te krijgen is, maar ook dat de recente historie van de geschiedenis van kunst en cultuur in Heerlen nogal eenzijdig is weergegeven, bijvoorbeeld literatuur komt nauwelijks aan bod - waarschijnlijk niet zichtbaar genoeg - en erger, de modernistische traditie van de stad wordt veronachtzaamd. Dat de rol van individuen bepalend is geweest in deze stad, vaak tegen de stroom in, ook die van de overheid! Maar als ik het daarover wil hebben, dan moet ik ook spreken over mijzelf, over Signe Akerstraat, mijn kompanen en vrienden uit de jaren '80 en '90 en dan worden het wat veel veren in eigen kont (ik zie ze zitten Nic T/ Gustaaf B/ Paul vdVen Leo H.); daar moet ik maar een artikel over schrijven in een blad als QM. En overigens verwijs ik graag naar de tentoonstelling (en begeleidende inleiding) van Lene ter Haar 'In het spoor van de Heerlense avant-garde' in Maastricht (ism Marres) en ik citeer uit de aankondiging. *In deze tentoonstelling verkennen wij aan de hand van de case study Heerlen hoe de universalistische principes van het modernisme van invloed zijn geweest op lokale ontwikkelingen. Sinds een kleine eeuw speelt in Heerlen het idee van avant-garde een uitdrukkelijke rol binnen het zelfbeeld van de stad. Een beeld dat is opgebouwd rond begrippen als vernieuwend, ondernemend en grensverleggend.*
Een eerste inhoudelijke en artistieke reactie op het Manifest. Typisch Heerlen, meteen doen! (Geen ironie!)

Ik zou ook willen zeuren over de uitholling van het woord manifest, dat nu door het cultureel establishment ontvreemd is aan een *protestante* tegencultuur. Die uitholling van de taal is overigens typisch voor de reclametaal: een veeg teken dat de culturele ondernemers er zich van bedienen: *Beweeg vrijer. Leef beter/ Als je maar goed in je vel zit/ Wordt het niet eens tijd voor een goed leven/ Weet je wel wat echt uniek is/ Zwitsal-gevoel/ Geheel de jouwe/ Zwitserleven-gevoel,* en dan zwijg ik maar over de *Mondriaan-motieven* in de mode en *Avant Garde-agenda's* en andere degeneratieven waaraan die term is blootgesteld.
Of over de discrepantie tussen theorie en praktijk. Bijvoorbeeld over die wethouder die zegt dat ook de gemiddelde Heerlenaar meer zal gaan merken van de Lente en dan de even onvergetelijke als onthutsende woorden spreekt: 'We gaan kunst en cultuur nu verder uitrollen op buurtniveau.' (Van Kooten had 't 'm niet verbeterd) Of over de ambtenaar die een tekst van de dichter Leo Herberghs te ingewikkeld bevond om op een bordje bij de Caumerbeek te staan of de nieuwe directeur Gemeente Heerlen die zich bij eerste kennismaking in het veld manifesteert met de woorden: Ik heb niets met cultuur. Wat is die kunst toch in de hoofden van zulke lieden?

Film
Maar ik laat u eerst een film zien: misschien bent ook wel even toe aan een gedachtepauze. Ze is in 2009 gemaakt door de jonge filmkunstenaar Michael Kolenbrander, een jonge cineast uit Parkstad – de film zit niet in de collectie; is wel opgenomen in de expositie in Marres/Schunck* te Maastricht.

Heerlen under Construction
http://www.michaelkolenbrander.com/watchheerlen.html

(*Heerlen in de regen, regen, regen.* Zo begint (tweede alinea), 41 jaar eerder, in 1968, de schrijver Noud van de Eerenbeemt in de bij De Arbeiderspers verschenen roman *De berenkuil.)*

Nota bene: deze film dateert van voor de Lente! Nog geen drie jaar geleden gedraaid.
A prima vista zien we hier de antipode van euforie. Voor de euforisti, en voor de Heerlense *cultural cops* (ze zijn actief, ik zweer het u) is dit de zwartgallige kijk op de stad, toont de film een stad zoals die geweest is: in opbouw maar onttakeld of onttakeld maar in opbouw, de stad, waarin, weten wij, de herstructurering mislukt is, de industrie kwijnt, een stad zonder mensen, zonder werk, bevolkt door troosteloze ambtenaren: de stad, zoals het blad *Intermediair* ergens jaren '80/'90 nog berichtte, met 1500 drugverslaafden, dagelijks 150 Duitse klanten op zoek naar pep, met 18000 probleemdrinkers (daar moeten ze mij dan ook bijgeteld hebben). Letterlijk een uithoek van de wereld; een mensvijandige stad getekend in de zwarte natte kleuren van een voorbijgaand tijdperk. Centraal de hulpeloze stadsbewoner/ overlevenskunstenaar voor wie kunst het laatste middel tot communicatie is, zijn *reason to be*: mens en kunst op de draad, kunst als levensnoodzaak, ontdaan van alle franje en luxe, en van economie. Kunst niet vanuit de schaarste-optiek, maar in essentie als vorm en communicatie, herinnering aan de ware wereld, *spraakgebrek van de schaduw* en tegelijk *eenvouds verlicht water*. De outsider als prototypische mens: wat een verschil met de Lebensbejahende hoogopgeleide participant in de Culturele Lente.
Ik woonde en werkte en was actief toentertijd ook hier en beleefde mijn stad niet veel anders dan nu. Niet dat Heerlen in de regen mij liever is dan Heerlen in de lente, maar dit beeld van de stad Heerlen en van de kunstenaar komt dichter bij hoe ik de wereld ervaar en begrijp, hoe Lucebert de wereld schildert en schrijft, de tijd waarin *schoonheid haar gezicht heeft verbrand en de larven troost en de ratten*. Niet dat die film, dat gedicht dé, de enige waarheid tonen, dat is vaak het misverstand bij deze kunst, ze toont niet wat het is maar wat het ook is. Ze toont de achterkant, de mens ontdaan van materiële rijkdom, aan zichzelf overgeleverd: geen luxe-dier, een arm dier (dat waren we hier nog geen 7 decennia geleden!), maar *met stem.*

De wereld, kunst en de wereld, dat is eigenlijk het onderwerp van deze lezing geworden. Heerlen is illustratiemateriaal.
Het Manifest Culturele Lente is een metafoor voor een zeer specifieke wijze van kijken en beleven van kunst en cultuur, die van consumenten, politici, culturele ondernemers en hier en daar wat culturele activisten. De titel verbeeldt een uitbarsting van culturele activiteiten, een stad die vol knoppen zit die eenmaal tot bloei en vrucht gekomen een soort Hof van Eden opleveren. Een stad verlost uit de wurggreep van een strenge, zeer strenge winter. Culturele lente staat zo symbolisch voor ongebreideld optimisme, voor de blije mens: Heerlen, stad voor blije mensen. Tja. Verneukeratief!

Culturele Lente

Niet denken aan de 'spelende mens', 'homo ludens', de 'inclusieve', de 'bewuste mens'. De homo ludens, geijkt door de grote Johan Huizinga, of de spelende mens, geijkt door kunstenaar/ziener Constant, of de bewuste mens, geijkt door Herbert Marcuse, dat is de bevrijde mens, een zichzelf geworden mens, de idealist die zijn eendimensionaliteit heeft overwonnen en in samenhang met anderen zijn leven gestalte geeft: utopische mens. Maar het lijkt wel op het beeld van de mens dat we hadden in de jaren '60 en '70, het tijdperk dat ik adolesceerde (en wie weet nu nog), geïconiseerd, voor sommigen gekarikaturiseerd in pop, in flower power, maatschappelijk anarchisme – *no ego, no materialisme* - en later *de maakbare wereld*, en natuurlijk in de communicatieve kunstenaar van happening, performance en idee: *communication* and *revolution*.

Geluidsfragment; Thunderclap Newman *Something in the air* (**55** seconden). Van cd Hollywood Dream (Polygram records 1991)

Call out the instigator(s), because there is something in the air. We have got to get it together, sooner or later, because the revolution is here. And you know that it is right/ we have to get it together. Now!

Het muziekje klinkt nu wat slap, ofschoon geproduceerd door Pete Townsend, maar velen zongen het uit volle borst mee en de tekst is een adequate uitdrukking van het gevoelen onder het tijdsbeeldbepalende deel van het jonge volkje, in '68 en '69, van een bepaald slag dat de wereld op tilt zag, er was de verwachting van een mentaliteitsverandering, politiek en cultureel - daar hadden we het over -, op korte termijn en niet alleen in Parkstad - dat voor de toenmalige actievoerders al een gegeven was - niet nationaal maar internationaal, daar moest althans voor gestreden worden, wereldwijd.

Geen nostalgie, de culturele kudde was toen wel zeer ver afgedwaald van de werkelijkheid, misschien wel van de pot gerukt. Mijn houding ertegenover blijft ambivalent, Maar, ik moet eerlijk zijn – en daarom zit ik ook even op deze zijweg -, een enkele keer bespeur ik inderdaad in het enthousiasme van Heerlense kunsttribunen, producenten en beleidsmakers een enigszins vergelijkbare geestdrift.
Alleen, díe creativiteit en drang tot communicatie, moet anders geaard, anders gevoed zijn. Behalve dat het een glimp is van wat ooit verzandde of verkwanseld werd in de lange mars door de instituties, is er een gigantisch verschil. Wat toen anti-establishment was, is nu establishment-proof. Wat toen kritisch heette, is nu geaccepteerd gedachtegoed, wat toen underground was is nu een glaspaleis, fundamentele scepsis is nu ijdele zelfverzekerdheid – al bestond die toen ook al in hoge mate. Wat toen oppositie was, is nu de gevestigde orde, in tweeërlei opzicht. Wat toen communicatie en spel was, is nu show en spektakel.
Dat wrevelt, zou het dat zijn?

De wereld/ de geschiedenis
Ik moet hier toch meer woorden aan wijden: de wereld in, de geschiedenis in.
Toen *Lucebert* begon te lezen, te dichten, te tekenen en te denken zaten we middenin de catastrofaal ontaarde revolutie in Rusland en in de Tweede Wereldoorlog - ik hoef u het fiasco van de 20ste eeuw, van de westerse mens niet te schilderen. Deze atavistische explosie van moderne techniek, dolgedraaide organisatie en plat verstand is zonder weerga in verschrikkelijkheid. Geen god, geen geloof, geen redelijkheid, geen gevoel: alle overgeleverde overlevingsstrategieën faalden. Optimisme, geloof in de mens, was enkel mogelijk in wederopbouw, opgestroopte mouwen, in gemanipuleerd vergeten en toenemende welvaart. Nu nog! Maar nog geen mensenleeftijd geleden, een 7-tal decennia, was Europa een slagveld. En daarna? Ik las vorige week over een artikel over Europa als *Savage continent* (Keith Lowe) onder de alleszeggende titel *Hoe wreed de oorlog voortwoedde*. U herinnert zich Mao's China, Korea, Viëtnam en Cambodja, Franco's Spanje, Portugals Salazar, en het Griekse kolonelsbewind – hoe lang nog voor 't terugkomt? -; en die terror-regimes – waar wij, the angry young, tegen protesteerden, waren nog niet ten einde of de dictaturen in Chili, Brazilië en Argentinië kwamen voorbij, en die waren nog niet verdwenen of de oorlog op de Balkan excelleerde in gruwelijke barbaarse wreedheid. En dan spreek ik nog niet over Afrika, 't Midden-Oosten en moslim-terrorisme. Er komt geen einde aan de wereldwijde vernietigingsdrang en chaos.
In West-Europa zijn we er tot nog toe van verschoond, maar zelfs vrede geeft deze wereld geen ongeschonden aangezicht. Hoe groot is de verontwaardiging, de gram, het gevoel bij velen achtergesteld te zijn, niet serieus te worden genomen; hoe desastreus vernietigt de marktwerking de solidariteit tussen burgers; 'hoe gecorrumpeerd door macht en geldbelust lappen zelfzuchtige bestuurders en politici en ondernemers de rechtstaat aan hun goed gelooide laarzen', zegt de filosofe en schrijfster Marjolein Februari. Hoe, lees je, is onze democratie en verzorgingsstaat verworden tot 'een congsie van gulzige overheid en even gulzige als zelfzuchtige burgers', tot 'een mechanisme om nadelige consequenties van ons eigen handelen af te wentelen op elkaar, of een vergoeding te claimen voor vrijwel elk probleem dat ons overkomt.' Ongebreideld egoïsme. Hedonisme, collectief narcisme. Leegheid ingelegd met diamanten, met goud geloken ogen. De jonge schrijver Philip Huf (1984) constateert: 'De generatie die na de val van de Berlijnse Muur is opgegroeid kent alleen het kapitalisme. Je bent wat je bezit. Die generatie kent geen god en heeft geen emancipatie-idealen; ze voelt zich niet verbonden met de overheid. *The world is our playground*, zegt hij. Je bent wat jij alleen bezit, dus ga je voor het hoogste salaris, de minste belangen. Koopkracht, dat telt. 'En zingeving ? Die koop je ook: in je yoga, je mindfullness, je meditatie en je hardlopen.'

En voeg ik er dan aan toe: je mentale welbevinden vind je ook in de kunst die in allerlei vormen de schone schijn in stand houdt, troost en vergetelheid biedt – en laten we wel wezen ook in Schunck* als zodanig getoond wordt -, of in de pseudokunst die uitlaatklep is

voor ontevredenheid, agressie of spel, met name in de jongerencultuur. Ja, er is onbehagen, en er zijn kunstenaars die dat gesubsidieerd en gesponsord verbeelden: onbehagen over de gefragmenteerde wereld van de consumptiemens, over verrotte hypotheken, waardeloze huizen, waardeloze opleidingen, over een oversekste wereld, kerncentrales, failliete staten, permanente leugen van tv-wereld, de krankzinnige glitter en goud van entertainment, corrupte leiders, graaiers, onbetrouwbare verzorgers. Maar een beweging als provo, of het gemeenschappelijke beleden internationale studentenprotest en de acties van de kunstenaars, daar is nog niets van te zien. Van een door velen uitgedragen onbehagen, protest/ verzet is geen sprake. Soms zien we het begin van wat zich zou kunnen ontwikkelen: Obama? Occupy? De G500? Noord-Afrikaanse lente? Heerlense Lente? Over welke krankzinnigheid hebben we het?

Iedereen die even verder kan kijken dan zijn neus lang is, ziet wat er in de wereld gebeurt. De klappen die Timoesjenko –zij is niet zonder zonde - kreeg, de angst voor Bouterse, de angst van Chen en de Zuid-Afrikaanse schilder die Zuma zo potent afbeeldde, die kun je zelf voelen; de honger, de uitputting, het uiteengereten worden bij bomaanslagen, je kunt er je een voorstelling van maken, het grote graaien en het kleine plunderen, marteling, folter, de steniging, ze vinden plaats waar je bij staat. De media maken ons 21ste eeuwers tot een specifieke soort: we weten, wij zijn op de hoogte, ons beperken tot de haard, tot het dorp, tot de lente in Heerlen, kan alleen met oogkleppen op. Weten is medeweten, medeweten is medeplichtigheid, althans voor wie een *geweten* heeft leren ontwikkelen. Allen weten we dat in dit ondermaanse niet meer mogelijk is dan incidenteel en oppervlakkig geluk, meer maakt de wereld niet mogelijk.
Dat wij ons niet altijd (willen) realiseren wat er aan de hand is, dat waar mogelijk verdringen, wil nog niet zeggen dat er niets aan de hand is. In de Tweede Wereldoorlog speelden er ook kinderen op straat, werden liedjes gemaakt en hoorspelen, en vond de intelligentia satisfactie bij dichters en romanciers. En ook nu verzoenen de dichters en kunstenaars ons met de werkelijkheid, een werkelijkheid die we ook verdragen door er een karikatuur van te maken, een werkelijkheid die wij toelaten in de gestileerde, overacte vorm van porno, strip, feelgood movie, horror en publieks-tv . In een bespreking van Beatrijs Ritsema van het boek *How pleasure works* van Paul Bloom kwam ik kunst tegen in het rijtje: *kunst, literatuur, muziek, pornografie, religie en horrorfilms,* als 'dingen die mensen leuk vinden'.

De kunst tussen amusement, troost en spraakgebrek
In een bijlage van De Groene stootte ik voorvorige week op de boodschap van de Spaanse kunstenaar Eugenio Merino. Voor Marino is de rol van hedendaagse kunstenaar die van onruststoker die politieke correctheid aan flarden rijt. Over de parallellen tussen kunst en religie (*die beide pogen de ziel te redden*) zegt hij: *Het idee van de schepping zit zowel in de religie als in de kunst. Het verschil is dat bij de kunst de kunstenaar de schepper is, en bij religie God. Kunst is heel vaak gebruikt om uitdrukking te geven aan spiritualiteit. Maar ik*

denk dat kunst een vorm van communicatie is die ons doet twijfelen en kritischer laat zijn over bepaalde waarheden en aannames. Een manier om andere mogelijke werelden te overdenken. Maar dan nog, je kunt geen enkele waarheid vinden in kunst.
Ik hoor de echo van Luceberts *spraakgebreken van de schaduw.* Of is het onmachtige credo van een overbodig geworden soort kunstenaar.
Ik ben het zicht een beetje, soms een beetje veel, kwijt. Zeker als ik de plaatjes zie!

Veel op het bordje. Eigenlijk komt het op het volgende neer.
Wie is het, in deze tijd, nog gegeven zich verantwoordelijk te voelen, daarnaar te handelen, daarvoor risico's te lopen? Wie durft nog te strijden? Wie is überhaupt de vijand? En moet dat? Daar hebben we toch kunstenaars voor? Om de gordijnen open te scheuren, de werkelijkheid te tonen, de leugen te ontmaskeren, misschien uitzicht op hoop te geven, om je aan te zetten te gaan denken over wat denken is en wat waarachtig?

Maar, dat ligt nog ingewikkelder dan je denkt. De kunstenaar is niet per definitie ontsluieraar, bewustmaker. Merino zei het, de Franse filosoof Alain Finkelkraut zegt het, anders: De menselijke verbeelding trekt voortdurend een sluier voor de werkelijkheid door haar beelden en verhalen: het is de kunst die deze sluier afrukt, die de mythe onderuit haalt, die het cliché ongeldig verklaart, het gemakzuchtige goed en kwaad denken in een ander daglicht plaatst. *Kunst is iets om de wereld mee te lijf te gaan*, om klaarheid te brengen in morele dilemma's, verschrikkingen onder ogen te zien, tegen de gerieflijke aannames van de tijdgeest in te denken. Kunst is in ieder geval geen warme deken en geen *receptieding* of lentelover: ze biedt geen beschutting! Geen economisch goed!

Ik had u tijd en spillige retoriek kunnen besparen door eenvoudig te zeggen:
Dames en heren, u weet het, maar ik zal het nog eens hardop zeggen.
Dit is een godvergeten wereld, wat moet je daarin met kunst?
Natuurlijk weet ik dat met een glas wijn er alles rooskleuriger uitziet, en ook dat kleutertjes nog onschuldige mensen zijn, dat liedjes vrolijk maken en ontroeren, dat een mooi schilderij of een mooi mens je verzoenen met je lot; en dat bloesem en een tulp en een aardewerken kom stil geluk veroorzaken en dat de liefde soms werkt, en de vriendschap, en een goed verhaal je weer even respijt geeft; evenals een zonnige zondagmiddag op een schuttersweide, of een wandeling door De Collectie. Ik ben geen misantroop, geen punk-in –schaapsvel, geen gesandaleerd docent of anderszins meelijwekkend: ik kom er alleen met mijn zondagse verstand niet goed bij.
We zeilen als we geluk hebben van het ene gelukzalige, troostrijke incident naar het andere; en de kunst helpt ons daarbij. En wie wat optimistisch gestemd is, gebeurt dat wat vaker dan de Isengrimus.

Troost dus, vergetelheid, maar daar zorgt de amusementsindustrie ook voor: als kunst alleen troost biedt, of een andere ontsnappingsroute, wat is dan in wezen het verschil met intellectuele verstrooiing, amusement op niveau, voor een elite?

Ik had u ook pagina's Boon kunnen voorlezen, of Danilo Kis, of Tsjechow of Daniël Robberechts, of J.F. Vogelaar, of WF Hermans, of Krezla, of Joseph Roth of Grass. Of Strindberg. Of Käte Kollwitz of Marina Abramovic of Jimmy Durham, of Picasso had ik kunnen tonen. Of mijn selectie uit De Collectie Heerlen? Ja, de aap uit de mouw!

Ik heb dat niet gedaan. Niet alleen omdat ik me zelf weer eens niet voorbijkwam, maar omdat ik iets anders wilde 'vermitteln'. Ik wilde wat fragmenten van mijn wereld, enigszins suggestief, in uw oren leggen. Beter gezegd, ik wilde u schilderen hoe die wereld, die wereld van vroeger en nu, zit in de kop van een *babyboomer* (ten tweede male) die van adolescente *protestant* zich ontwikkelde tot iets te bevlogen leraar en try and error-intellectueel, die met redelijk open ogen en oren, maar met gekleurde bril, de wereld en maatschappij bleef observeren – wee mij: ik zeg het van mijzelf!- en die de kunst, na het wegvallen van de religie (rk, losgemaakt op mijn 15de), en de ideologieën (neo-marxisme, losgemaakt op mijn 23ste), als enige heilige plek/ vrijhaven van de menselijke existentie ziet, een kunst die zich in historische avant-garde en modernisme bevrijdde van medeplichtigheid, de enige vrijplaats die de moderne mens gebleven is, waar het nog echt aan komt op het individu, het denken, waar waarden als karakter, authenticiteit, talent, engagement, zuiverheid redelijk onbelemmerd blijven tellen, waar satisfactie een dubbele bodem heeft, waar genot ook altijd pijn is, waar troost ook verontrust, waar de onvolledigheid volledigheid idealiseert, waar de spraakgebreken van zonlicht en de droom van cement kunnen zijn: *the real free world*, waar alleen degeen die tot het uiterste gaat zeggenschap heeft en waar elke tegemoetkoming aan gemak en plezier en genot als een boomerang werkt. Inderdaad, zoals Finkelkraut de literatuur ziet; en Lucebert de kunst.
En wat maak ik daarvan mee in Heerlen?

Het lijkt wel een pamflet wat ik u voorlees, een pamflet van een neurotische romanticus. Marino zegt: *Kunst kan de wereld niet veranderen. Als je naar de kunstwereld kijkt, zie je dat kunstenaars voornamelijk werken voor de gevestigde orde*. Les 1 uit de lange geschiedenis van de kunst: kunst is door de boot deel van de gevestigde orde, sterker, ze is een bevestiging van de gevestigde orde. 't Is niet anders!

Theo Lenssen. Landscape

Culturele lente... manifest... (*zucht*)
Even uitpuffen.

Geluidsfragment Pete Townsend. *Corinna, Corinna* CD 1 Chimes of freedom. The songs of Bob Dylan. Honouring 50 years of Amnesty International. (Amnestyusa.org/chimes)
Revanche voor Townsend. De liefde dus...

Haken aan een open deur

Nog eens opnieuw. Ik ben tot een conclusie gekomen, maar ik heb ook het gevoel dat ik vastgelopen ben, dat ik wat schakels gemist heb!
Even door een open deur.
Kunst en cultuur nemen in de samenleving een steeds belangrijker plaats in. In de afgelopen decennia bijvoorbeeld is de aandacht en tijd in de media voor beeldende kunst, literatuur, theater, film, muziek, dans enorm toegenomen. In het onderwijs zijn er aparte vakken gecreëerd voor kunst en cultuur; bezuinigingen op kunst en cultuur leidden bijna tot volksopstanden, media-opstanden dus. De culturele stem des volks kwam zelfs in het geweer.
Heerlen is daar een voorbeeld van. Misschien wel een extreem voorbeeld. Er is misschien geen gemeente in Nederland waar het accent op kunst en cultuur zo prominent aanwijsbaar is in de belangstelling van de politiek en het beleid: er wordt niet bezuinigd, er wordt zelfs meer uitgegeven, er wordt over nagedacht, er worden nieuwe initiatieven ontwikkeld (Productiehuis, de-wijk-in), er is een gebouwlijke infra-structuur aangelegd waar menige stad trots op is; er worden festivals ontwikkeld, er is grootschalig en kleinschalig ontzettend veel te doen; er wordt op het gebied van beeldende kunst, literatuur, muziek veel georganiseerd; enfin wie vertel ik het: Manifest Culturele Lente in Heerlen somt de initiatieven en daden in extenso op in een bijna euforische litanie.

Waar staat deze explosie voor: wat is de kunst en cultuur die zo boomt? Een explosie van goedkope publiekskunst, van feelgood-productie, massa-entertainment met een cultureel blosje; oppervlakkig verantwoord vermaak, dat impliceerde mijn verhaal tot nog toe. Maar generaliseer ik niet ontoelaatbaar?
Praktijk. Ik voel me hier vaak als op een Eerste Heilige Communie, een leeg, uitgehold ritueel met vele blije gezichten; of in een carnavalstent waar hossen vieren heet. Maar... ik ben er en doe mee. Ik denk ook: what else? Alleen met de neus in het beste? Beter half-schijnheilig in gemeenschap, dan hangend op de bank? En wat maak ik me druk, het is risicoloze vrijetijdsbesteding, dat vinden de participanten ook, en de lui zijn van de straat. Brood en spelen, verantwoord vermaak. En velen, ook in mijn omgeving, spreken van emancipatie en volksverheffing. En natuurlijk, er gaat veel geld in om, er verdienen er velen aan, of voor andere velen is het salaris. Ik doe mee, maar het wringt, zeker waar de pretentie van inzicht in de gezichten straalt, de uitstraling die van zelftevredenheid is en schoonheid te opzichtig genoten wordt.

Booming cultureel Heerlen, ik zit erin met argusogen. Ook vanwege *Kwaliteit*, nu wel in de zin van goed-beter-best. Wat van buiten komt, zoals veelal in Schunck*, de schouwburg, NOR of Cultura Nova, staat daar meestal voor. Maar Heerlen zelf. Kent het een Dumas, een Daniëls? Okay, Coenen en Arets. Het zwemt, zoals elke middelgrote, ondernemende provinciestad in de talenten, veelal van middelmatig snit.

De haak is natuurlijk dat ik cultuur te veel gelijkschakel met kunst, terwijl het in de maatschappelijke praktijk gaat om recreatie, de haak is dat ik in mijn kop in hoger sferen dwaal en in Heerlen op de middelmaat stuit. Onder anderen mijzelf! Bij voortduring. Over kwaliteit heb ik het, niet over cultureel ondernemerschap! Dat dit hier in deze stad zo floreert, zit daar de pijn?: dat de kunst economisch goed is en dus verkwanseld wordt. Ik heb ook nog altijd moeite met de TEFAF; Van Melick volwassen worden, zou 't dat zijn?

Inzet: Hoge Kunst

Het Manifest laat in ieder geval niets en alles te raden over. Een laatste omweg. Ik wil thuis komen. Ik ga een oud verhaal uit de tas halen – leraar Nederlands! -, een oude, vaak vermaledijde term van stal halen. Voor wie '*condition humaine*' inzet, een koud kunstje. Hoge cultuur, zo het hoge woord is eruit, kunst met grote K.

Hoge Kunst is meestal gedefinieerd in termen van 'complexiteit, ernst, urgentie, distantie' en dan meest in tegenstelling tot lage cultuur die deze kenmerken ontbeert. Hoge cultuur is moeilijk, hierover bestaat consensus. Hoge cultuur luidt het zet aan tot diep denken en diep ervaren. Lage cultuur voorziet in onmiddellijke behoeftebevrediging. De industrie die haar voortbrengt, ziet de *gewone man* - nee, ik bedoel niet Henk en Ingrid - als consument van vermaak, ze brengt voort wat hij wil, bevestigt hem, ze moet het dus eenvoudig houden, versimpelt dus.

Dat veel eigentijdse kunst het onderscheid tussen hoge en lage cultuur aan zijn laars lapt en technieken en presentaties uit populaire kunst mengt, doet hier niets aan af. De receptie ervan blijft voorbehouden aan een elite. Dat veel van wat tot voor kort tot lage kunst gerekend werd nu met grote K geschreven wordt, verandert niets aan de (on)toegankelijkheid ervan. Probleem blijft dat kunst die de moeite waard is, dat je daar iets voor moet doen. Ik ken de discussie over Damien Hirst en Jef Koons, ik ken het werk van de kunstenaar Paul McCarthy en Jan Fabre; ik heb weet van theorieën als van Michael Bachtin waarin juist de doordrenking van het hogere met het lagere tot kunst van het hoogste niveau leidt. En ik weet dat in kunstsociologisch perspectief inhoudelijkheid geen criterium is. Ik ken de theorie van Allessandro Barrico – die ik in mijn verhaal *gedeleet* heb –en de egalitaire opvatting van Ad Verbrugge over kunst. En toch!

Waarom moet de hoge kunst? Het begrip *Bildung* verheldert. De Duitse filosoof en schrijver Peter Bieri (1942), ook wel bekend als de romancier Pascal Mercier, herintroduceerde laatst de term *Bildung*, een ontwikkelings- en vormingsideaal uit Verlichting en Romantiek (met wortels in de klassieken natuurlijk) dat tot diep in de 20e eeuw onder hoogopgeleiden opgang maakte. Bieri zegt dat *Bildung* plaats vindt *naast* en *na* het onderwijs: opvoeding en onderwijs zouden er de fundamenten voor moeten leggen. Uitgangspunt van Bildung is jezelf vormen op basis van nieuwsgierigheid: je wil weten en begrijpen. Al doende ontwikkel je gevoel voor verhoudingen, bijvoorbeeld dat Madame Curie en Leonardo da Vinci

belangrijker voor de ontwikkeling van de mensheid waren dan Walt Disney/Pele; dat Bach meer te bieden heeft dan Thunderclap Newman. Je ontwikkelt een gevoel voor nauwkeurigheid d.w.z. een voorstelling van wat precisie is of kan zijn (bijvoorbeeld dat de analyse van een tekst tot betere lezing en begrip leidt dan oppervlakkig scannen). Een en ander houdt in dat je je ten eerste oriënteert op de wereld (niet op je navel, je biotoop), dat je de grenzen van weten en begrijpen leert kennen (dus argumentatie doorziet, je bevrijdt van bijgeloof). Dat je je voortdurend afvraagt: wat betekent *het* precies en hoe weten we dat *het* zo is. En ten derde dat je *historische nieuwsgierigheid* ontwikkelt: hoe is het gekomen dat we zo denken. Je bouwt op deze manier aan *morele sensibiliteit*. Bieri zegt dat is de kunst in het leven: de balans te bewaren tussen het erkennen van het vreemde en het vasthouden aan de eigen morele opvattingen. 'Je leert de taal van het leven, je ontwikkelt inlevingsvermogen.' Je kunt je daardoor beter in de situatie van anderen verplaatsen. Bildung maakt zo bijvoorbeeld ook 'verhulde vormen van onderdrukking zichtbaar en werpt licht op wreedheden die men begaat zonder het te merken.' Maar Bildung is nog meer. Het betekent bij Bieri ook een opdracht, een opdracht die de mens zich dient te stellen: je inzichten voor je eigen leven waar maken (lezen, luisteren, kijken alleen is niet genoeg; er hoort een daad bij). Daarmee wordt Bildung een op zichzelf staande waarde, zoals de liefde, de vriendschap, zij draagt fundamenteel bij aan menselijke waarde, eventueel geluk. Zo geformuleerd is Bildung een beschavingsideaal waarin Kunst een onmisbaar element is. Zeker, en dat zijn bij Birri ondergewaardeerde elementen, als we spel en communicatie in de definitie van hoge kunst meenemen. En daarmee is 'der Gebildete' een equivalent van de bevrijde mens, de inclusieve, de spelende, de bewuste mens.

Met deze omweg komen we terug bij een uitgangspunt. Ik ben onderwijzer tot in mijn tenen, en dat wringt! Mijn wrevel is dat ik er geen vat op krijg: de maatschappelijke waarde van kunst en de intrinsieke waarde van kunst! (Jos Joosten ook niet). De Heerlense Culturele Lente is een dilemma: die Heerlense Lente is evenzeer een bevestiging als een ontkenning van wat de relevantie van Kunst is voor de moderne mens. Bevestiging omdat ze talloze uitganspunten biedt ter emancipatie en ontwikkeling van de mens die nog helemaal geen weet heeft van kunst en cultuur en door de ontmoeting met haar een beter mens wordt (Bieri); maar wat moet ik dan met mijn definities? En wat te doen met de parallel die zich opdringt met de periode waarin de zogenaamde culturele werkers en opbouwwerkers actief waren, eind jaren '60 en begin '70; ook toen noemde elke dwarsstraat zich kunstenaar en dichter en sloeg de klok creativiteit en emancipatie, wat toentertijd leidde tot de opbloei van macramé- en breikunst, het schrootjesplafond en de oranje-bruine lichtarmaturen. Die Lente is ook een ontkenning omdat ze figureert in een wereld die steeds sneller zich richting afgrond beweegt (lees Henk Hofland van afgelopen donderdag: Chaos!), dat ontkent, het bewustzijn daarvan niet in haar programma heeft.
Te sterk uitgedrukt? Dan salonfähiger: het plezier en het gemak waarmee er met de kunst omgegaan wordt, holt de kunst uit, maakt haar onschadelijk, dat bedoel ik. Ook dat doet de Heerlense Lente waar ze kunst als levenskunst ziet.

Boude conclusie
Kunstbevlogenen prijzen zich gelukkig, sluiten de ogen, helpen het verstand om zeep met drogredenen. Beangstigende parallel. Jongeren in Nederland rekenen zich tot de gelukkigsten in de wereld. Bieri zegt: hoe minder ontwikkeld, hoe dommer, hoe onwetender, en hoe meer tevreden, zeker als er materieel niets te klagen valt. Henk Hofland escaleert: 'onwetenden weigeren gezag dat op deskundigheid gebaseerd is. De diepste oorzaak daarvan is de haat van de weinig tot niets-weters tegen degenen die in kennis superieur zijn'.

Geluk, zeg ik, is Happinez (met hoofdletter en z), en cultuur is 'woa de lamp brennt': samen vormen ze het doen en denken in een overzichtelijke, regelbare, manipuleerbare kleine gemeenschap van gelijkgestemden, afgewend van de geschiedenis, van geweten en dus van zichzelf en van het individu. Boude taal!
Maakt mij dat nu arrogant en degene die cultureel *lentent* en *viert* een onwetende? Ik heb niet eens Rob Riemen en Connie Palmen te hulp geroepen!

Kleinkunst.
Nou heeft u anderhalf uur geluisterd naar een zestal boude beweringen.
Dit is een klotenwereld.
Heerlen bij gevolg dus ook.
Maar het valt nogal mee, want er is veel te doen. Vooral op cultureel gebied.
Kunst als pretpark, is kunst misbruiken, haar onschadelijk maken, dat is de mens ontmenselijken.
Dat is niet zo erg want in Heerlen wonen cultuurconsumenten.
Laat ook maar zo.
En dit.
Exhorbitant hoge eisen stellen aan de kunst is de doodsteek voor kunst en cultuur in de regio.
Wordt de wereld daar beter van?
Het hoofd maar uit de wolken dus?

Vorige week zondagnacht keek ik naar de laatste uitzending van *Das filosofische Quartet* van Peter Sloterdijk en Rüdiger Safranski, die overigens ziek was, daar ontspon zich een discussie tussen Martin Walser en Sloterdijk die eindigde met de vaststelling dat we een paradigmawisseling beleven: twee eeuwen denken in de traditie van de Verneinung, dwz zinvol leven is ontzegging, ascese, wegkappen van wat de gang naar de kern/ de waarheid belemmert, gaan plaatsmaken voor de nieuwe tijd van de Bejahung, de acceptatie, de veelheid, het contingente, de ambivalentie, beweging. (Ik had Barrico niet moeten deleten; en ik denk dat het de moeite waard is de nieuwe essaybundel van Marc Reugebrink te lezen.)
Misschien ben ik te veel een kind van de oude tijd. Maar doet dat af aan de observatie?

Meer dan anderhalf uur geluisterd en gestameld: en lege handen.

Laat mij daarom afsluiten met 3 stellingen. Noemer: Heerlen moet *centreren*

1. Ga niet met de kunst naar de wijken: breng de wijken naar de kunst in het centrum, desnoods naar waar de Lamp (met hoofdletter) brennt;
2. Schunck* moet nog meer dan voorheen Grote Kunst, zogenaamde elite-kunst brengen;
3. Culturele Lente is van hetzelfde laken een pak als Culturele Hoofdstad 2018: Kunst mag blij zijn als er voor haar plaats is.

En overigens blijf ik van mening dat het Maankwartier een Fremdkörper zal blijven in Heerlen: een jurk voor de stad, etalagemateriaal. Ze krijgt 'm niet aan!

Mag ik u toch wel heel hartelijk danken voor uw aandacht. Ik heb veel in de voorbereiding moeten overwinnen – niemand weet beter dan ik waar de gaten en neten in deze betogende beschouwing zitten, welke kansen ik per alinea bijna heb laten liggen – maar het was voor mij bijna therapeutisch om met geblutst geweten en gehavend denkhoofd (en bloedend hart) mij uit te spreken over ontwikkelingen die mij, hoe ik het ook wend of keer, zeer aangaan!

Geluidsfragment Charles Mingus. Haitian Fight Song. Van: Charles Mingus. *The Clown*. (Atlantic 1260)